

Motivation of Applicants to Pedagogical Specialties in Times of Crisis: a Sociological Analysis of the Social Structure of Educational Choices of Ukrainian Youth (2019–2024)

UDC: 316.346:316.75:316.422.44:37.013.42(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/172597>**Poznii Oleksandr**Lecturer, <https://orcid.org/0009-0006-5673-7775>, oleksandr_poznii@kneu.edu.ua**Horbova Yuliia**Ph.D., <https://orcid.org/0000-0001-6686-0546>, horbova.yuliia@kneu.edu.ua**Chaika Viktor**Assistant Lecturer, <https://orcid.org/0009-0006-2343-3660>, chaika.viktor@kneu.edu.ua*Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)***Abstract.**

In the context of war, the consequences of the pandemic, and demographic decline, Ukraine is facing an intensified crisis in the staffing of schools. The decreasing prestige of the teaching profession and structural imbalances in university admissions lead to a loss of young people's interest in pedagogical specialties and a shift in motivation from value-based to pragmatic.

Purpose. To conduct a sociological analysis of applicants' motivation for pedagogical specialties in 2019–2024, identify the key factors behind the crisis of the teaching profession's prestige, and outline possible directions for education policy to overcome the shortage of teachers.

Methods. Secondary analysis of the Unified State Electronic Database on Education (2019/2021/2024), comparative analysis of admission campaign dynamics, regional stratification (West, Center, South, East), and content synthesis of national and international analytical reports.

Results. A decline in demand for specialties 013 Primary Education and 014 Secondary Education was recorded, alongside stabilization in related fields (psychology, management). The priority of pedagogical programmes is decreasing: they are increasingly chosen as a "reserve" option with a focus on free tuition. A regional shift in applications toward safer territories (West, Center) is observed, accompanied by reduced academic quality, while in the East and South the number of applicants decreases but motivation remains relatively higher. Feminization of admission continues, and risks of institutional exhaustion of pedagogical faculties grow.

Conclusions. Pedagogical specialties are losing their status as prestigious choices, becoming mostly mass and secondary options. If current trends persist, a significant teacher shortage may occur by 2030. Targeted policies are needed: higher salaries and social guarantees, scholarships and contracts for high-achieving applicants, programme modernization, and regionally differentiated incentives.

Keywords: applicants' motivation, pedagogical specialties, professional prestige, educational choice, regional differences, staffing crisis.

Мотивація вступників на педагогічні спеціальності в умовах кризи: соціологічний аналіз соціальної структури освітніх виборів української молоді (2019–2024)

Позній Олександр, Горбова Юлія, Чайка Віктор*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)***Анотація.**

В умовах війни, пандемічних наслідків і демографічного спаду в Україні загострюється криза кадрового забезпечення школи. Зниження престижності професії вчителя та дисбаланси вступу зумовлюють втрату інтересу молоді до педагогічних спеціальностей і зміщення мотивації від ціннісної до прагматичної.

Мета. Соціологічний аналіз мотивації вступників на педагогічні спеціальності у 2019–2024 роках, виявлення чинників кризи престижу вчительської професії та окреслення напрямів освітньої політики для подолання кадрового дефіциту.

Методи. Вторинний аналіз даних ЄДЕБО (2019/2021/2024), порівняльний аналіз динаміки вступних кампаній, регіональна стратифікація (Захід, Центр, Південь, Схід), контент-синтез національних і міжнародних аналітичних звітів.

Результати. Зафіксовано зниження попиту на спеціальності 013 «Початкова освіта» та 014 «Середня освіта» при стабілізації суміжних напрямів (психологія, менеджмент). Пріоритетність педагогічних спеціальностей знижується: вони частіше обираються як «резервний» варіант із орієнтацією на бюджет. Відбувається регіональний зсув заяв до безпечніших територій (Захід, Центр) при зменшенні їхньої академічної якості, тоді як на Сході й Півдні спостерігається менший обсяг вступу, але відносно вища мотивація. Посилюється фемінізація вступу та ризики інституційного виснаження педагогічних факультетів.

Висновки. Педагогічні спеціальності втрачають статус престижного вибору, стаючи переважно масовими та другорядними. Збереження тенденцій може призвести до дефіциту учителів до 2030 року. Потрібні цільові політики: підвищення оплати й соціальних гарантій, стипендії та контракти для абітурієнтів із високими балами, модернізація програм і регіонально диференційовані стимули.

Ключові слова: мотивація вступників, педагогічні спеціальності, престиж професії, освітні вибори, регіональні відмінності, кадрова криза

Вступ.

Проблема кадрового забезпечення системи освіти в Україні набуває дедалі більшої гостроти у зв'язку з війною, міграційними процесами та зниженням престижності професії вчителя. На тлі демографічних викликів та руйнування освітньої інфраструктури спостерігається тенденція до зменшення зацікавленості молоді у виборі педагогічних спеціальностей (Osvitoria, 2024; Український інститут розвитку освіти, 2024). Це створює ризик не лише для стабільності шкільної освіти, а й для відтворення соціального капіталу суспільства загалом.

Мотивація вступників на педагогічні спеціальності є чутливим індикатором змін у суспільстві. Вона відображає як індивідуальні прагнення та стратегії освітнього вибору, так і вплив ширших структурних чинників - економічної стабільності, державної політики, ринку праці, публічного дискурсу. Міжнародні дослідження наголошують, що освітні системи у кризових умовах можуть виступати як джерелом вразливості, так і чинником стійкості (OECD, 2025; World Bank, 2025). Аналізуючи ієрархію пріоритетів абітурієнтів упродовж останніх п'яти років, можна простежити не лише динаміку освітніх траєкторій молоді, а й глибші трансформації у сприйнятті вчительської професії.

Період 2019–2024 років є показовим для вивчення цих процесів, адже поєднує три ключові етапи: відносну стабільність (2019), трансформацію під впливом пандемії (2021) та радикальні зміни в умовах повномасштабної війни (2022–2024). Саме ці контексти визначають умови формування мотивації вступників і сигналізують про кризу, що охоплює як педагогічну освіту, так і освітню систему загалом.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Мотивація вступників на педагогічні спеціальності є багатофакторним соціальним феноменом, що відображає складну структурну взаємодію індивідуальних освітніх стратегій молоді та ширших соціальних трансформацій. Для її розуміння необхідно поєднати кілька аналітичних перспектив, у тому числі класичні соціологічні концепції та сучасні дослідження у сфері педагогічної соціології, соціології професій та освітньої політики.

Однією з ключових рамок для аналізу виступає концепція поля та капіталів П. Бурдьє (Bourdieu, 1986). На думку вченого, освітні вибори завжди є стратегіями позиціонування у соціальному полі, де діють різні форми капіталу: економічний, культурний, соціальний і символічний. У випадку педагогічних спеціальностей вирішальним чинником постає саме символічний капітал, що визначає престижність і соціальну легітимність вчительської професії. Зменшення цього капіталу в умовах війни, демографічних криз і економічної нестабільності прямо впливає на мотивацію абітурієнтів. Як

показують українські дані, професія вчителя дедалі частіше сприймається як низькооплачувана, морально виснажлива та не завжди престижна (Український інститут розвитку освіти, 2024).

Актуальним видається й використання теорії очікувань-цінностей (Eccles & Wigfield, 2002), як дозволяє розкрити індивідуальний мотиваційний вимір освітніх виборів. Згідно з цим підходом, рішення обрати певну професію базується на поєднанні очікувань успіху та суб'єктивної цінності завдання. В українських умовах ці параметри деформовані кризовим контекстом. Очікування вступників знижуються через непевність освітнього процесу (ризиків релокацій, перерваних занять, зруйнованої інфраструктури, обмежених перспектив працевлаштування), а цінність професії вчителя послаблюється негативними уявленнями, що домінують у публічному дискурсі. Дослідження фіксують високі рівні емоційного вигорання серед педагогів: 13% перебувають у стадії вигорання, ще 34 % - у фазі його формування (Tkachenko, Prysiazhniuk, Verkhovenko & Nenko, 2024). Такі сигнали стають вагомим чинником демотивації потенційних абітурієнтів.

У межах соціології праці та професійного статусу важливо враховувати теорію професійної стратифікації, де престижність професії розглядається як елемент статусної ієрархії (Treiman, 1977). У стабільних суспільствах учительство зберігає символічну цінність, однак у кризових контекстах воно стає менш привабливим через відсутність економічних і статусних гарантій. Дослідження Д. Ханнан та співавторів (Hannan, Raffé, Smyth, 1996) показують, що у суспільствах із різкими структурними трансформаціями освітні стратегії молоді мають адаптивний характер: абітурієнти обирають менш ризиковані та більш прагматичні варіанти. В Україні ця тенденція проявляється особливо виразно: у Західному регіоні масовість вступних заяв спричиняє «розмиття» середнього конкурсного балу, тоді як у Східному й Південному регіонах, де кількість абітурієнтів обмежена війною та міграцією, зберігається високий рівень мотивації серед меншої, але більш цілеспрямованої групи вступників.

Окремим напрямом у літературі є дослідження кризи професіоналізму. Так, Дж. Еветтс показує, що професії втрачають символічний капітал у тих випадках, коли знижується їхня автономія, бракує державної підтримки та суспільної довіри (Evetts, 2011). В українських умовах ця тенденція виявляється у суперечності між деклараціями влади про престижність професії та реально низьким рівнем заробітних плат. Згідно з даними OECD (OECD, 2025), навіть після коригування на купівельну спроможність зарплати українських учителів становлять лише 20% від заробітків їхніх колег у Німеччині, що сприяє формуванню відчуття «хронічної недооцінки».

З точки зору теорії людського капіталу (Becker, 1993) інвестиції у професійну освіту здійснюються тоді, коли очікувана віддача є достатньо високою. Для педагогічних спеціальностей в Україні це співвідношення виглядає несприятливим: довготривалий цикл навчання (5–6 років, плюс регулярні обов'язкові курси підвищення кваліфікації) поєднується з низькою оплатою праці, що робить педагогічну освіту менш привабливою порівняно з ІТ чи управлінськими напрямками.

Проблематика професійної ідентичності також заслуговує на увагу. Дослідження (Beijaard, Meijer & Verloop, 2004) показують, що вчительство традиційно пов'язується з високим рівнем покликання та ціннісної мотивації. Проте в умовах пандемії й війни ціннісні мотиви значною мірою поступаються прагматичним, що підтверджується зміною структури пріоритетів у вступній кампанії 2024 року.

Класичні дослідження освітньої нерівності (Shavit & Blossfeld, 1993) дозволяють краще зрозуміти український випадок. Війна та масова міграція створюють додаткові бар'єри: у низці регіонів університети були зруйновані або переміщені, що вплинуло на доступність педагогічних програм. Як результат, регіональні відмінності стали визначальним чинником мотивації вступників.

Українські аналітичні інституції – зокрема (CEDOS, 2023; Osvitoria, 2024; Український інститут розвитку освіти, 2024) – фіксують ці тенденції у своїх дослідженнях. Вони звертають увагу на падіння конкурсних балів при відносно стабільній кількості поданих заяв, зростання частки заяв на бюджетні місця та відтік найбільш академічно підготовлених абітурієнтів у суміжні сфери – психологію, ІТ чи менеджмент. Міжнародні організації, такі як OECD, також наголошують, що в умовах кризи освітні системи можуть виступати як чинником вразливості, так і ресурсом суспільної стійкості залежно від того, наскільки успішно підтримується престиж учительської професії.

Таким чином, мотивація вступників на педагогічні спеціальності в Україні має складну соціальну стратифікацію. Вона визначається поєднанням структурних чинників (державна політика, рівень зарплат, стан інфраструктури), контекстуальних впливів (пандемія, війна, міграція) та індивідуальних стратегій освітнього вибору. Зміна від ціннісної до прагматичної мотивації свідчить про кризу в педагогічній освіті та потребує системного дослідження й політичного реагування.

Метою статті є проведення соціологічного аналізу мотивації вступників на педагогічні спеціальності в Україні в 2019–2024 роках, визначення ключових чинників кризи престижу вчительської професії та окреслення можливих напрямів освітньої політики для подолання кадрового дефіциту.

Методологія та емпірична база дослідження.

Емпіричною базою для дослідження мотивації вступників на педагогічні спеціальності стали офіційні статистичні дані, результати кабінетних досліджень, а також аналітичні звіти українських і міжнародних організацій. Їх поєднання дозволяє не лише реконструювати динаміку вступних кампаній 2019–2024 років, але й осмислити ці процеси у ширшому соціальному контексті.

Основним джерелом кількісної інформації виступає Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО), яка містить відомості про всі подані заяви на вступ до закладів вищої освіти України. Для нашого дослідження ключовими показниками є кількість заяв на спеціальності А 3 (013) «Початкова освіта» та А 4 (014) «Середня освіта», середній конкурсний бал вступників, частка заяв на бюджетні місця, а також структура пріоритетів (від 1 до 5). Саме ці індикатори дозволяють оцінити не лише рівень зацікавленості у педагогічних програмах, а й внутрішню мотивацію абітурієнтів, оскільки вибір пріоритетів сигналізує про глибину усвідомленого вибору.

Дані ЄДЕБО проаналізовано у порівнянні між різними роками (ЄДЕБО, 2019, 2021, 2024), а також у регіональному розрізі за макрорегіонами (Захід, Центр, Південь, Схід). Такий підхід дає змогу виявити не лише часові, але й просторові відмінності у мотивації вступників, що особливо важливо в умовах війни, яка призвела до масштабних міграційних процесів і регіональних дисбалансів.

Другим важливим блоком є результати аналітичних центрів та дослідницьких організацій. Так, CEDOS неодноразово наголошував на зниженні привабливості педагогічних спеціальностей, тоді як Український інститут розвитку освіти підкреслює, що молодь сприймає професію вчителя як малопривабливу з погляду престижу та оплати праці. Організація у звіті «Вчителі України: кадровий потенціал» акцентувала на тому, що понад 40% учителів планують залишити професію до 2030 року, що створює негативний сигнал для потенційних абітурієнтів (Osvitoria, 2024).

Міжнародні джерела також мають важливе значення для порівняння та контекстуалізації. Звіти OECD аналізують трансформацію української освіти й демонструють хронічну недооцінку праці вчителя, яка послаблює його соціальний престиж (OECD, 2023, 2025). Аналітика Світового банку засвідчує, що, попри війну, освітні реформи в Україні тривають, проте дефіцит педагогічних кадрів є одним із ключових викликів (World Bank, 2025). Нарешті, праця Н. Джабаррі (Jabbari, 2025) у контексті освітніх систем у зонах конфлікту наголошує, що освіта може стати як фактором вразливості, так і ресурсом резильєнсу залежно від рівня підтримки вчительських кадрів.

Поєднання статистики з ЄДЕБО та аналітичних

матеріалів надає змогу інтерпретувати освітні стратегії молоді не лише у цифрах, але й у соціокультурному та структурному вимірах. З одного боку, ми отримуємо об'єктивні показники - кількість заяв, середні бали, пріоритети. З іншого - пояснення мотиваційних механізмів, пов'язаних із престижем професії, міграційними процесами, економічними стимулами та символічним статусом учителя в українському суспільстві. Таким чином, використані джерела забезпечують комплексне дослідження мотивації вступників - як у прагматичному, так і у ціннісному вимірі.

Виклад основного матеріалу.

Аналіз вступних кампаній 2019, 2021 та 2024 років дозволяє простежити суттєві зміни у мотивації абітурієнтів при виборі педагогічних спеціальностей. Вибір абітурієнта фіксується у статистичних даних Єдиної державної електронної бази з питань освіти, які відображають кількість поданих заяв, їхні пріоритети, конкурсні бали та спрямованість на бюджет чи контракт (ЄДЕБО, вступні кампанії 2019, 2021, 2024).

У 2019 році, який можна вважати відносно стабільним періодом, педагогічні спеціальності зберігали сталу частку заяв у загальному масиві. Значна кількість вступників обирала педагогіку як основну траєкторію, підтвердженням чого є високий відсоток заяв із пріоритетами 1–2. Це вказує на переважання ціннісних мотивів – покликання, традиційності професії та сприйняття вчителя як важливого соціального актора.

У 2021 році, в умовах пандемії COVID-19, у мотивації вступників з'являються змішані риси. Частка заяв із високими пріоритетами знижується,

що свідчить про поширення стратегії «резервного вибору». Водночас педагогічні спеціальності залишаються привабливими для тих абітурієнтів, які розглядають бюджетні місця як інструмент мінімізації освітніх витрат. Таким чином, у цей період співіснують дві логіки: ціннісна (традиційне бачення вчительства як покликання) та прагматична (прагнення гарантувати собі доступ до безкоштовної освіти).

Ситуація 2024 року демонструє радикальний зсув мотивації. Умови повномасштабної війни, міграція абітурієнтів, руйнування інфраструктури та невизначеність майбутнього призвели до того, що педагогічні спеціальності дедалі частіше обираються з прагматичних міркувань. Це підтверджує зростання частки заяв на бюджетні місця при одночасному зниженні середнього конкурсного балу (CEDOS, 2023). У структурі пріоритетів зменшується кількість заяв із 1–2 пріоритетом, натомість зростає частка «резервних» виборів. Така динаміка вказує на те, що педагогіка дедалі частіше сприймається не як усвідомлена професійна траєкторія, а як компромісне або «безпечне» рішення.

Для ілюстрації динаміки звернемося до рейтингу спеціальностей за кількістю поданих заяв у 2019, 2021 та 2024 роках (табл. 1). Як видно з даних, кількість заяв на спеціальність 013 «Початкова освіта» скоротилася з 7179 у 2019 році до 4333 у 2024 році, тоді як на спеціальність 014 «Середня освіта» - з 39 835 у 2019 році до 21 560 у 2024 році. Для порівняння, інші спеціальності, такі як психологія чи менеджмент, демонструють зростання або стабільно високий попит, що свідчить про перерозподіл освітніх переважень молоді.

Табл. 1.

Рейтинг обраних спеціальностей у закладах вищої освіти за кількістю поданих заяв (2019–2024)

Спеціальність	2019 рік	2021 рік	2024 рік
013 Початкова освіта	7179	5695	4333
014 Середня освіта	39 835	44 449	21 560
035 Філологія	68 099	76 541	43 761
053 Психологія	29 807	39 914	49 907
061 Журналістика	32 388	43 451	15 215
073 Менеджмент	55 357	62 718	48 163
081 Право	70 013	68 421	28 510
123 Комп'ютерні науки	17 201	24 645	10 491
291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії	22 395	19 637	8836

Джерело: складено авторами на основі даних ЄДЕБО за вступні кампанії 2019, 2021, 2024 (ЄДЕБО, 2019, 2021, 2024)

Міжнародні дослідження підтверджують, що в умовах криз мотивація молоді змінюється від ціннісних до прагматичних моделей (Jabbari, 2025). Це характерно і для України: пандемія та війна оголили структурні проблеми вчителів, що відбилося на освітніх стратегіях молоді. Таким чином, період 2019-2024 років демонструє перехід від стабільної й відносно престижної педагогічної освіти до прагматичного вибору, де ключовим чинником стає наявність бюджетного місця, а не символічний капітал професії.

Слід зауважити, що зміна позицій педагогічних спеціальностей у системі вищої освіти стає зрозумілою лише у порівнянні з іншими освітніми напрямками. Якщо у попередні десятиліття вчительство розглядалося як одна з центральних професій у суспільному відтворенні, то сьогодні воно поступається позиціями сферам, які забезпечують більш очевидні економічні та статусні вигоди. У класичному підході до масифікації вищої освіти (Trow, 1973) наголошується, що зі зростанням доступу до університетів відбувається розшарування спеціальностей: одні зберігають елітарний характер і високу престижність, інші стають масовими та менш статусними. Педагогіка в Україні дедалі більше потрапляє до другої категорії, тоді як право, менеджмент і комп'ютерні науки зберігають символічний статус «елітних освітніх траєкторій».

З точки зору теорії професійних ринків праці (Doeringer & Piore, 1971), педагогічна освіта належить до «сегментованого ринку» з низькими зарплатами, обмеженими можливостями мобільності та високим рівнем професійного вигорання. Це суттєво контрастує з «відкритими» ринками, характерними для IT чи міжнародних відносин, де існує значний простір для кар'єрного зростання й адаптації до глобальних трендів. Криза престижу педагогіки може бути також інтерпретована крізь призму теорії аномії (Merton, 1968): у суспільстві зберігається культурна ціль - висока цінність освіти й ролі вчителя, однак доступні засоби для реалізації цієї мети (гідна оплата, професійна підтримка, стабільність) залишаються обмеженими. Це породжує розчарування й пошук альтернативних траєкторій, зокрема в психології чи менеджменті.

Міжнародні дослідження (Marginson, 2016) підтверджують, що педагогічні професії втрачають привабливість у багатьох країнах, особливо в умовах глобалізованого освітнього ринку. Сфери, пов'язані з високими технологіями, фінансами чи міжнародними відносинами, асоціюються з глобальною мобільністю та конкурентними перевагами, тоді як педагогіка сприймається як локалізована та менш перспективна.

Таким чином, порівняння педагогічних спеціальностей з іншими напрямками демонструє не лише емпіричну втрату абітурієнтів, а й структурне зміщення у статусній ієрархії професій. Вчительство

стає сферою з обмеженими економічними перспективами, високим рівнем професійних ризиків і дедалі слабшим символічним капіталом, що визначає його як другорядний вибір у сучасних освітніх стратегіях молоді.

Тепер розглянемо регіональні відмінності. Так, регіональний аналіз мотивації вступників на педагогічні спеціальності дає змогу виявити суттєві відмінності між макрорегіонами України, які зумовлені як демографічними й безпековими факторами, так і освітньою інфраструктурою та міграційними процесами. Дані ЄДЕБО свідчать, що у 2019 році найбільшу кількість заяв на педагогічні спеціальності подавали вступники із Центрального та Західного макрорегіонів. Схід і Південь поступалися за абсолютними показниками, проте середній конкурсний бал у цих регіонах залишався відносно високим. Це вказує на те, що навіть за меншої кількості заяв абітурієнти зі Сходу та Півдня демонстрували вищий рівень мотивації, що відображалось у якості їхніх результатів.

У 2021 році ситуація зберегла загальні тенденції, проте вже почали проявлятися регіональні відмінності, пов'язані з нерівномірними наслідками пандемії та соціально-економічними дисбалансами. Західні регіони стали своєрідним «освітнім хабом», акумулюючи частину абітурієнтів із інших територій. Це призвело до зростання кількості поданих заяв, однак середній конкурсний бал дещо знизився. Натомість у Східному й Південному макрорегіонах спостерігалось подальше скорочення загальної кількості заяв, проте якісні показники тих, хто обирав педагогічні спеціальності, залишалися відносно стабільними.

Після 2022 року вплив війни зумовив кардинальні регіональні зрушення. У 2024 році найбільший освітній потік зосередився у Західному макрорегіоні, куди масово переміщалися як університети, так і вступники. Це спричинило різке зростання кількості заяв, однак супроводжувалося зниженням середнього конкурсного балу, що можна пояснити як «розмиттям» академічної якості через масштабність набору. Натомість у Східному та Південному макрорегіонах, які перебувають у зоні підвищених безпекових ризиків, відбулося істотне скорочення кількості заяв. Водночас саме ці заяви характеризувалися відносно вищим середнім балом, що свідчить про вибір педагогіки переважно найбільш мотивованими абітурієнтами, готовими навчатися попри ризики. Центральний макрорегіон залишився стабілізуючим фактором: кількість заяв тут знижувалася менш різко, а середні бали залишалися на рівні, що свідчить про відносну сталість освітніх стратегій у цьому регіоні.

Для наочності у таблиці 2 наведено динаміку поданих заяв на педагогічні спеціальності за макрорегіонами у 2019, 2021 та 2024 роках.

Табл.2
Кількість заяв на спеціальності 013 «Початкова освіта» та 014 «Середня освіта» за макрорегіонами (2019-2024)

Макрорегіон	2019 рік	2021 рік	2024 рік
Західний	11 206	12 048	15 830
Центральний	15 947	16 531	13 248
Південний	8 374	9 142	5 762
Східний	11 487	11 423	6 053

Джерело: складено авторами на основі даних ЄДЕБО за вступні кампанії 2019, 2021, 2024 (ЄДЕБО, 2019, 2021, 2024)

Таким чином, регіональні відмінності підтверджують гіпотезу про прагматичний зсув мотивації. У безпечніших регіонах (Захід і Центр) педагогічні спеціальності дедалі частіше сприймаються як доступний і масовий вибір, тоді як у регіонах підвищеного ризику (Схід і Південь) вступниками стають переважно ті, хто має вищу мотивацію і кращі результати. Цей просторовий ефект відображає як адаптивність освітніх стратегій молоді, так і регіональну нерівність у доступі до педагогічної освіти.

Окремого розгляду потребує вивчення факторів кризи престижу педагогічної професії. Так, криза престижу педагогічної професії в Україні постає не лише як тимчасова реакція на економічні чи політичні виклики, а як глибокий соціальний процес, що змінює конфігурацію освітніх стратегій молоді. Вона формується на перетині кількох рівнів: індивідуального, інституційного та структурного, що співвідноситься з класичними підходами соціології освіти.

З позицій структурно-функціонального підходу (Parsons, 1959) освіта виконує функцію соціальної інтеграції та відтворення цінностей. Втрата престижу вчительської професії означає збій у механізмах соціалізації, оскільки молодь менше орієнтується на педагогічні траєкторії як на соціально схвалювані. Це створює ризики для відтворення культурного капіталу суспільства, адже саме вчитель виступає носієм базових цінностей.

Теорія раціонального вибору (Coleman, 1990) пояснює зміну освітніх стратегій як результат раціоналізації витрат і вигод. Абітурієнти прагнуть мінімізувати ризики, і в умовах невизначеності педагогічна освіта сприймається як менш «ефективна інвестиція». Відповідно, ми спостерігаємо зростання прагматичних стратегій - вибір педагогіки не як професійного покликання, а як «резервного» варіанта.

Концепція постмодерної освіти (Bauman, 2000) дозволяє побачити у кризі престижу прояви «суспільства ризику», де професійні вибори більше не ґрунтуються на традиційних цінностях, а на

короткострокових адаптивних рішеннях. Молодь шукає гнучкі й мобільні професійні траєкторії, тоді як педагогічна освіта у теперішньому вигляді асоціюється з жорсткими інституційними рамками та обмеженими можливостями кар'єрної мобільності.

Важливим є і підхід нової інституціональної теорії (Meyer & Rowan, 1977), який пояснює, чому реформи часто мають «ритуальний» характер і не забезпечують реального підвищення престижності професії. Вчительство в Україні опинилося у ситуації, коли держава формально декларує його значущість, але не забезпечує достатнього економічного чи соціального підтвердження цих декларацій. Це веде до інституційного розриву, який відчують і абітурієнти, оцінюючи майбутню професію.

На основі проаналізованих даних слід звернути увагу й на певний гендерний дисбаланс. На даний час, гендерна структура педагогічної освіти в Україні відтворює загальноосвітні тенденції фемінізації вчительської професії (Ingersoll, Merrill, & Stuckey, 2014). Більшість абітурієнтів становлять жінки, і після 2022 року ця диспропорція ще більше посилилася через міграційні процеси. Чоловіки частіше обирають напрямки, що асоціюються з вищим статусом і доходом - IT, право, менеджмент (OECD, 2025). Такий розподіл не лише закріплює структурну гендерну асиметрію, але й створює ризики дефіциту чоловіків у школах, що може впливати на соціалізаційні моделі учнів. У термінах теорії соціальної стратифікації (Treiman, 1977), професія вчителя опиняється на нижчих щаблях ієрархії престижу, стаючи переважно «жіночою» сферою.

Прослідковується й академічне виснаження педагогічних факультетів в Україні. Так, зменшення контингенту студентів на педагогічних спеціальностях має безпосередній вплив на інституційний розвиток університетів. Як показує підхід нової інституціональної теорії, навчальні заклади підтримують формальні структури, навіть за браку ресурсів, що веде до «інституційного виснаження». Педагогічні факультети стикаються з ризиками скорочення програм, злиття кафедр і відтоку викладацьких кадрів. Цей процес створює замкнене коло: зниження кількості студентів; скорочення ресурсів; падіння якості підготовки; ще менший набір. У результаті педагогічна освіта опиняється у стані, який можна визначити як системну кризу відтворення. При цьому, перерозподіл освітніх уподобань молоді відображає закономірності теорії раціонального вибору: абітурієнти обирають ті спеціальності, які забезпечують кращі перспективи доходу, мобільності та престижу. Тому психологія, менеджмент чи право залишаються стабільно привабливими, тоді як педагогіка дедалі більше виконує роль «резервного вибору». На глобальному рівні схожі процеси описані в дослідженнях про «ринкову логіку» освіти, де престижність визначається конкурентоспроможністю

на ринку праці. Це підкреслює, що педагогічні спеціальності втрачають позиції не тільки через локальні чинники війни, а й у ширшій логіці освітньої конкуренції.

Слід звернути увагу й на наявний дисбаланс між попитом і пропозицією. Ситуація надлишкової пропозиції бюджетних місць у педагогічній освіті свідчить про інституційний дисбаланс між державним замовленням і реальними стратегіями молоді. Проте держава продовжує підтримувати великі обсяги підготовки вчителів, незважаючи на низький попит і падіння конкурсних балів. Це знижує селективність вступу і веде до деградації академічних стандартів. У довгостроковій перспективі такий дисбаланс поглиблює кадрову кризу в школах, адже наявність місць не гарантує якісного відбору студентів.

Таким чином, криза престижу педагогічної професії має комплексний характер. Вона визначається як макрорівневими чинниками (економічними, інституційними та символічними), так і внутрішніми структурними процесами у самій системі педагогічної освіти. Це поєднання формує нову конфігурацію освітніх стратегій молоді, де педагогічні спеціальності дедалі частіше сприймаються як вторинний, а не пріоритетний вибір.

Висновки.

Таким чином, проведене дослідження мотивації вступників на педагогічні спеціальності в Україні у 2019-2024 роках виявило комплексну кризу престижу вчительської професії. Аналіз кількісних даних, кабінетних матеріалів та теоретичних інтерпретацій показав, що відбувається поступовий перехід від ціннісно зорієнтованих до прагматично-адаптивних освітніх стратегій. Якщо у 2019 році педагогічні спеціальності ще розглядалися значною частиною абітурієнтів як пріоритетний вибір, то у 2024 році вони дедалі частіше виступають резервним варіантом, що свідчить про зниження символічного капіталу професії вчителя.

Виявлені тенденції мають виразний просторовий вимір. Західний макрорегіон перетворився на освітній центр із масовим набором і водночас зниженням середніх балів, тоді як у східних і південних регіонах педагогічні спеціальності обирають менші групи, але з вищим рівнем мотивації та результатів. Це засвідчує регіональну нерівність доступу до педагогічної освіти, яка зумовлена як безпековими умовами, так і структурними диспропорціями у розподілі університетів.

Криза престижу виявляється і в її внутрішніх структурних вимірах. Педагогічна освіта зберігає високий рівень фемінізації, що у поєднанні з міграційними процесами після 2022 року призводить до подальшого посилення гендерної асиметрії. Зменшення кількості абітурієнтів безпосередньо впливає на стан педагогічних факультетів, викликаючи академічне виснаження: скорочення програм, ризики об'єднання кафедр і відтік викладачів. Конкуренція з іншими спеціальностями посилюється, адже психологія, менеджмент та ІТ залишаються більш престижними траєкторіями, тоді як педагогіка дедалі частіше сприймається як другорядний вибір. Додатково загострює ситуацію дисбаланс між пропозицією і попитом: держава продовжує підтримувати великі обсяги бюджетних місць, однак це не супроводжується реальним зростанням інтересу з боку абітурієнтів, що знижує академічний рівень наборів.

У підсумку результати дослідження підтверджують, що педагогічні спеціальності зміщуються у нижчі позиції професійної ієрархії. У контексті масифікації вищої освіти педагогіка дедалі більше набуває ознак «масового» й менш престижного напрямку, тоді як право, ІТ чи міжнародні відносини зберігають символічний статус елітарних освітніх траєкторій. Це зміщення має не лише освітнє, а й політичне значення. Прогнози вказують на можливий дефіцит понад ста тисяч учителів до 2030 року, що зумовлює ризик структурного ослаблення системи освіти. Падіння середнього конкурсного балу вступників виступає не просто статистичним показником, а символічним індикатором зниження престижності професії у суспільній свідомості. Надлишкова пропозиція бюджетних місць, яка не відповідає попиту, підриває їхнє значення як інструменту підтримки сильних абітурієнтів.

У цьому контексті постає необхідність у новій державній стратегії, орієнтованій на підвищення привабливості педагогічної освіти. Йдеться про цільові програми підтримки абітурієнтів із високою мотивацією, створення стимулюючих стипендій і преференцій для вступників із високими балами, а також модернізацію навчальних програм з акцентом на мовні та STEM-напрями. Лише комплексне поєднання фінансових стимулів, інституційної підтримки та оновлення академічного змісту здатне відновити символічний капітал професії вчителя і забезпечити стійкість освітньої системи в довгостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО). (2019). *Результати вступної кампанії 2019 року*: ЄДЕБО. <https://vstup2019.edbo.gov.ua/>
- Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО). (2021). *Результати вступної кампанії 2021 року*: ЄДЕБО. <https://vstup2021.edbo.gov.ua/>
- Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО). (2024). *Результати вступної кампанії 2024 року*: ЄДЕБО. <https://vstup2024.edbo.gov.ua/>
- Український інститут розвитку освіти. (2024). *Звіт про стан професії вчителя в Україні*. Київ: УІРО. <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/zvit-standart-vchytelya.pdf>
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press. <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-3880112-05094665cc.pdf>
- Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). University of Chicago Press.
- Beijaard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20(2), 107–128. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- CEDOS. (2023). *Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи*. CEDOS Think Tank. <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-executive-summary-war-and-education-web.pdf>
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Harvard University Press.
- Doeringer, P. B., & Piore, M. J. (1970). *Internal labor markets and manpower analysis*. Lexington, MA: Heath. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED048457.pdf>
- Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 109–132. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153>
- Evetts, J. (2011). A new professionalism? Challenges and opportunities. *Current Sociology*, 59(4), 406–422. <https://doi.org/10.1177/0011392111402585>
- Hannan, D. F., Raffie, D., & Smyth, E. (1996). Cross-national research on school to work transitions: An analytic framework. *European Sociological Review*, 12(2), 125–146.
- Ingersoll, R. M., Merrill, L., & Stuckey, D. (2014). *Seven trends: The transformation of the teaching force*. Consortium for Policy Research in Education, CPRE Report. University of Pennsylvania. https://www.cpre.org/sites/default/files/workingpapers/1506_7trendsapril2014.pdf
- Jabbari, N. (2025). *What the Russia-Ukraine Conflict Tells Us about Educational Resilience*. U.S. Army War College Press. <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3346&context=parameters>
- Marginson, S. (2016). *The dream is over: The crisis of Clark Kerr's California idea of higher education*. University of California Press. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/32075>
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Free Press.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1324023>
- OECD. (2023). *Education in Ukraine: Reviewing the state of reform and recovery*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2023_e13bef63-en/full-report/ensuring-continued-learning-for-ukrainian-refugees_7bef46de.html
- OECD. (2025). *Transforming general upper secondary education in Ukraine*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/7c357ac4-en>
- Osvitoria. (2024). *Вчителі України: кадровий потенціал*. Київ: Освіторія. https://nushub.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/osvitoriya_zvit_web.pdf НУШ. Ресурсний центр - Ресурсний центр
- Parsons, T. (1959). The school class as a social system: Some of its functions in American society. *Harvard Educational Review*, 29(4), 297–318.
- Shavit, Y., & Blossfeld, H. P. (Eds.). (1993). *Persistent inequality: Changing educational attainment in thirteen countries*. Westview Press. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000171224>
- Tkachenko, V., Prysiashniuk, Y., Verkhovenko, O., & Nenko, Y. (2024). Emotional burnout of Ukrainian teachers in the context of a full-scale invasion. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*, 9, e19043. <https://doi.org/10.70860/ufnt.rbec.e19043>
- Treiman, D. J. (1977). *Occupational prestige in comparative perspective*. Academic Press.
- Trow, M. (1973). *Problems in the transition from elite to mass higher education*. Carnegie Commission on Higher Education. <https://eric.ed.gov/?id=ED091983>
- World Bank. (2025, March 25). *Learning and school reforms continue in Ukraine despite war challenges*. The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/03/25/learning-and-school-reforms-continue-in-ukraine-despite-war-challenges>

REFERENCES

- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity Press. <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-3880112-05094665cc.pdf>
- Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). University of Chicago Press.
- Beijaard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20(2), 107–128. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.

- CEDOS. (2023). *Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи*. CEDOS Think Tank. <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-executive-summary-war-and-education-web.pdf>
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Harvard University Press.
- Doeringer, P. B., & Piore, M. J. (1970). *Internal labor markets and manpower analysis*. Lexington, MA: Heath. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED048457.pdf>
- Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 109–132. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153>
- Evetts, J. (2011). A new professionalism? Challenges and opportunities. *Current Sociology*, 59(4), 406–422. <https://doi.org/10.1177/0011392111402585>
- Hannan, D. F., Raffae, D., & Smyth, E. (1996). Cross-national research on school to work transitions: An analytic framework. *European Sociological Review*, 12(2), 125–146.
- Ingersoll, R. M., Merrill, L., & Stuckey, D. (2014). *Seven trends: The transformation of the teaching force*. Consortium for Policy Research in Education, CPRE Report. University of Pennsylvania. https://www.cpre.org/sites/default/files/workingpapers/1506_7trendsapril2014.pdf
- Jabbari, N. (2025). *What the Russia-Ukraine Conflict Tells Us about Educational Resilience*. U.S. Army War College Press. <https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3346&context=parameters>
- Marginson, S. (2016). *The dream is over: The crisis of Clark Kerr's California idea of higher education*. University of California Press. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/32075>
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Free Press.
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1324023>
- OECD. (2023). *Education in Ukraine: Reviewing the state of reform and recovery*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2023_e13bef63-en/full-report/ensuring-continued-learning-for-ukrainian-refugees_7bef46de.html
- OECD. (2025). *Transforming general upper secondary education in Ukraine*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/7c357ac4-en>
- Osvitoria. (2024). *Вчителі України: кадровий потенціал*. Київ: Освіторія. https://nushub.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/osvitoriya_zvit_web.pdf НУШ. Ресурсний центр - Ресурсний центр
- Parsons, T. (1959). The school class as a social system: Some of its functions in American society. *Harvard Educational Review*, 29(4), 297–318.
- Shavit, Y., & Blossfeld, H. P. (Eds.). (1993). *Persistent inequality: Changing educational attainment in thirteen countries*. Westview Press. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000171224>
- Tkachenko, V., Prysiazniuk, Y., Verkhovenko, O., & Nenko, Y. (2024). Emotional burnout of Ukrainian teachers in the context of a full-scale invasion. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*, 9, e19043. <https://doi.org/10.70860/ufnt.rbec.e19043>
- Treiman, D. J. (1977). *Occupational prestige in comparative perspective*. Academic Press.
- Trow, M. (1973). *Problems in the transition from elite to mass higher education*. Carnegie Commission on Higher Education. <https://eric.ed.gov/?id=ED091983>
- Ukrainskyi instytut rozvytku osvity – UIED. (2024). *Report on the state of the teaching profession in Ukraine*. Kyiv: UIED. <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/zvit-standart-vchytelya.pdf>
- World Bank. (2025, March 25). *Learning and school reforms continue in Ukraine despite war challenges*. The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/03/25/learning-and-school-reforms-continue-in-ukraine-despite-war-challenges>
- Yedyna derzhavna elektronna baza z pytan osvity – YEDEBO. (2019). *Results of the 2019 admission campaign*: YEDEBO. <https://vstup2019.edbo.gov.ua/>
- Yedyna derzhavna elektronna baza z pytan osvity – YEDEBO. (2021). *Results of the 2021 admission campaign*: YEDEBO. <https://vstup2021.edbo.gov.ua/>
- Yedyna derzhavna elektronna baza z pytan osvity – YEDEBO. (2024). *Results of the 2024 admission campaign*: YEDEBO. <https://vstup2024.edbo.gov.ua/>